

Autorski program pracy z młodzieżą z uszkodzonym słuchem „Lepiej rozumiem siebie i odważniej idę w świat”

Wprowadzenie

Program pracy z młodzieżą z uszkodzeniami słuchu „Lepiej rozumiem siebie i odważniej idę w świat” realizowany jest w Ośrodku Diagnostyki i Rehabilitacji Dzieci i Młodzieży z Wadą Słuchu w Radomiu od 10 lat. Doświadczenia zbierane w trakcie jego wprowadzania i realizacji zostały uwzględnione, przy opracowywaniu prezentowanej wersji. Potrzeba opracowania programu zrodziła się z codziennej pracy z młodzieżą, z rozmów z młodymi ludźmi w okresie dorastania.

Dzieci niesłyszące i niedosłyszące do 10–12 roku życia, jeżeli mają wspierających rodziców nie mają świadomości, że są w jakiś sposób inne od swoich rówieśników. Około 12 roku życia konfrontują się z faktem, że są w jakiś sposób inne, odkrywają, że noszą aparaty słuchowe, gorzej mówią, mają inne klasówki w szkole czy dodatkowego nauczyciela na lekcji. Zawsze padają pytania:

*Dlaczego to ja nie słyszę?
Czy zawsze będę nosił aparaty?*

Rodzice często też nie radzą sobie z tą sytuacją. W ich poczuciu oni i ich dziecko odnieśli sukces, dziecko dobrze mówi, radzi sobie w szkole. Rodzice często czują się bezradni i są najczęściej nieprzygotowani na takie pytania i problemy, reagują różnie, bardzo często przekonują dziecko, że przecież nie różni się od innych, zdarza się też, że usiłują pokazać dziecku w ich pojęciu osoby bardziej pokrzywdzone przez los.

Dzieci, widząc zakłopotanie rodziców, przestają mówić o swoich problemach, wszyscy udają, że jest dobrze. Jest to też okres, kiedy ulegają też pogorszeniu najczęściej dobre dotychczas kontakty z rówieśnikami. Do 10 roku życia — do III klasy szkoły podstawowej, grupowe kontakty w dużej mierze oparte są na zabawach ruchowych. Dzieci niesłyszące i niedosłyszące w większości przypadków dość dobrze radzą sobie z tego typu zabawami i nie mają większych problemów towarzyskich. Najczęściej też nie mają świadomości, że nie słyszą, że noszą aparaty. Mają również łatwiejszą sytuację w szkole — jest jedna pani, z którą dziecko nauczyło się już rozmawiać, świetnie ją rozumie.

Pierwsze problemy mogą pojawić się w klasie IV szkoły podstawowej. Składają się na to przynajmniej trzy czynniki. Pierwszy to jest zmiana sytuacji w szkole — jest bardzo wielu nauczycieli. Dla dzieci z głębokimi ubytkami słuchu, które zawsze wspierają się czytaniem z ust, jest to bardzo trudna sytuacja. Dochodzą nowe przedmioty, a wraz z nimi wiele nowych terminów i pojęć, często abstrakcyjnych. Trzeba poświęcać więcej czasu na naukę. Zmienia się forma relacji z rówieśnikami. Zabawy ruchowe są w dalszym ciągu ważne, ale dzieci zaczynają łączyć też zainteresowania i wspólne rozmowy. Dzieci z uszkodzeniami słuchu objęte ciągle dodatkowymi zajęciami, nie zawsze mają czas na rozwijanie dodatkowych zainteresowań i mają kłopoty w swobodnych rozmowach. Jest to także okres, kiedy dzieci uświadamiają sobie, że nie słyszą, że noszą aparaty. Świadomość ta często powoduje odsuwanie się od grupy. Może się zdarzyć etykietowanie dzieci przez rówieśników (*masz aparat, zrób mi zdjęcie*) i pomijanie w kontaktach towarzyskich.

„W szkole podstawowej najwięcej przykrości sprawiało mi dokuczanie, dogryzanie, najczęściej na punkcie mojego niedosłuchu, wyśmiewanie się (zrób mi aparatem zdjęcie). Czułam się bardzo skrępowana, odrzucona od reszty klasy, niechciana, wyśmiewana” (dziewczyna, 18 lat).

Rozwojowo jest to też czas, kiedy młodzież zaczyna szukać odpowiedzi na pytanie: *Kim jestem?* Jest to okres porównywania się z innymi z grupy. Dla młodzieży z wadą słuchu może to być szczególnie stresująca sytuacja.

Młodzież w wieku 13–16 lat zwykle bardzo ostro przeżywa fakt, że jest niedosłysząca. Często pojawia się myślenie: *Jestem niedosłyszący, jestem inny, jestem gorszy*. Wynika to też ze wzmożonej samoobserwacji, typowej dla wieku dorastania. Młodzi ludzie odkrywają, że wada słuchu niesie ograniczenia, np.:

- nie można prowadzić swobodnych rozmów z kolegami, mimo dobrej znajomości języka;
- nie można porozmawiać o muzyce;
- nie można uprawiać zawodowo sportu;
- nie można wybrać wielu zawodów;
- trzeba się więcej uczyć.

Rodzą się również problemy natury towarzyskiej — np. grupa młodych ludzi śmieje się, żartuje na przerwie, a młody człowiek niedosłyszający jest wśród nich. Odkrywa, że nie może wziąć w tym udziału, bo jest hałas, zdania padają szybko, nie jest w stanie śledzić tego, co mówią koledzy lub zdania są urywane, niejednoznaczne.

„Moja klasa nie chce ze mną rozmawiać, kiedy próbuję z nimi rozmawiać, kiedy do nich coś mówię, kiwają głowami albo mówią *bądź cicho* albo *aha*. Jest mi wtedy bardzo przykro” (dziewczyna, 15 lat).

Dzieci bronią się w różny sposób. Udadają, że wiedzą, o co chodzi, ale też często chowają się za książką, kanapką lub uciekają we własny świat.

„Przebierałam się w szatni, mój kolega rozmawiał z chłopakiem z równoległej klasy, nagle usłyszałam: *No, nie wiesz która dziewczyna? Ta głucha*, wystarczyło, przerwy spędzałam w bibliotece” (dziewczyna, 17 lat).

Zdarzają się też wpadki towarzyskie, wynikające z braku rozumienia niuansów językowych, trudności w różnicowaniu słów o podobnym brzmieniu, a innym znaczeniu. Łatwo jest pomylić słowa, np. preferować, referować, proponować.

„Na lekcji języka niemieckiego poszłam do tablicy i pani profesor podyktowała mi zdanie. Niestety nie usłyszałam go dobrze i zamiast napisać *Kinder* napisałam *in der*. Cała klasa się śmiała” (dziewczyna, 18 lat).

Nasze obserwacje i doświadczenia są takie, że duża grupa młodzieży, mimo wysokiej inteligencji, dobrych kompetencji językowych i innych atutów, np.: uroda, urok osobisty, wybitne uzdolnienia plastyczne, taneczne — zaczyna się w tym okresie izolować.

Dominuje takie myślenie o sobie: *Jestem niedosłyszający, to znaczy jestem gorszy!*

Mając świadomość trudności, jakie przeżywa młodzież w okresie dorastania wchodzenia w dorosłe życie, niezbędne jest zapewnienie jej wszechstronnej opieki i wsparcia.

„Nasz wysiłek wychowawczy powinien zmierzać bardziej w kierunku niesienia pomocy wychowankowi w zaakceptowaniu siebie takim, jakim jest (w pozytywnym sensie), aniżeli wspieraniu go, aby się zmieniał zgodnie z oczekiwaniami społecznymi, dlatego też powinniśmy go wspierać w wychodzeniu z izolacji, z zamykania się w sobie, otwierając go na życie, komunikowanie i współdziałanie z innymi, a innych otwierając na niego w jego sytuacji i na jego obecność”².

Elementy składowe programu:

1. Grupowe zajęcia logopedyczno-psychologiczne.
2. Indywidualne zajęcia logopedyczne.
3. Udział w turnusach rehabilitacyjnych.
4. Udział w rajdach i wycieczkach.
5. Kontakt ze szkołami.
6. Indywidualna pomoc psychologiczna.
7. Rozmowy z rodzicami.
8. Grupowe zajęcia logopedyczno-psychologiczne.

Aby pomóc młodzieży z uszkodzonym słuchem przejść przez trudną fazę rozwojową, jaką jest dojrzewanie, tak, aby mogła odnaleźć siebie i aby umiała odpowiedzieć sobie na pytania: „Kim jestem?”; „Gdzie jest moje miejsce?” zaproponowaliśmy jej udział w grupowych zajęciach logopedyczno-psychologicznych, będących ważnym elementem Programu Pracy z Młodzieżą z Uszkodzeniami Słuchu: „Lepiej Rozumiem Siebie i Odważniej Idę w Świat”.

Każdy młody człowiek w okresie dorastania musi odpowiedzieć sobie na wyżej wymienione pytania; osoba niesłysząca, niedosłysząca także. Odpowiedzi na to pytanie dla tej grupy bywają czasami bardzo trudne, ponieważ młodzież ta w obraz siebie musi włączyć również uszkodzenie słuchu. „Dostrzeżenie przez człowieka niepełnosprawnego sensu własnej ułomności

² M. Nowak, *Pedagogika otwarta wobec niesłyszących. Antropologiczno-pedagogiczny aspekt niepełnosprawności*, w: *Nie głos, ale słowo. Przekraczanie barier w wychowaniu osób z uszkodzeniami słuchu*, red. K. Krakowiak, A. Multan, Lublin 1995, s. 24.

i włączenie go w podstawowy projekt życia zmienia charakter widzenia świata i nadaje nowy walor relacjom tej osoby z otaczającą rzeczywistością³.

„Musimy zacząć od «integrowania siebie», czyli znalezienia właściwych proporcji między tym, co da się zmienić u siebie, a tym co trzeba akceptować. Człowiek akceptujący siebie będzie łatwo i prawidłowo wchodził w interakcję z innymi, uznając swoje braki i nie będzie się gorszył nimi u innych”⁴.

Celem zorganizowania grupy było zapewnienie takiego miejsca i sytuacji, gdzie młodzi ludzie będą mogli poznać i zaakceptować siebie wraz z uszkodzeniem słuchu i nauczyć się otwartości w kontaktach z innymi. Młodzi ludzie bardzo często w środowisku szkolnym czy rodzinnym są jedynymi osobami, które mają uszkodzony słuch. Grupa osób podobnych do mnie jest dla mnie bezpieczniejsza, wobec czego łatwiej z nimi rozmawiać, mówić o moich problemach, obawach, przykrościach, ale też mogę mówić o sukcesach, marzeniach, planach. Celem stworzenia grupy nie jest wmówienie im, że są tacy sami jak ich słyszący rówieśnicy czy propozycja zapomnienia, że noszą aparaty słuchowe. Nie chcemy też ich pocieszać czy uczyć fałszywego optymizmu. Natomiast uważamy za ważne stworzenie im takiego miejsca, gdzie można porozmawiać o problemach, które dotyczą tylko ich. Często jest to też miejsce, gdzie można znaleźć przyjaciela lub kolegę. Zdarza się, że w młodszych klasach szkoły podstawowej to rodzice organizują życie towarzyskie dzieciom. W okresie dorastania ten schemat już nie działa. Młodzież sama chce znaleźć kolegę, przyjaciela. Udział w grupie daje duże na to szanse. Nasze obserwacje są takie, że nawiązało się wiele przyjaźni między uczestnikami zajęć. Poznanie siebie, swoich możliwości ale również ograniczeń, trudności ułatwi młodym ludziom, zbudowanie pozytywnego obrazu siebie, a to pozwoli im na odważniejsze wchodzenie w świat i kształtowanie rzeczywistości społecznej.

„Ostatecznym celem wszelkiej pomocy jest uczynienie z niedosłyszających takich ludzi, którzy będą w stanie sami sobie pomóc. Powinni się nauczyć tak

³ W. Chudy, *Wartości i świat ludzi niepełnosprawnych (Przyczynek do aksjologii osób niesłyszących)*, w: *Nie głos, ale słowo... Przekraczanie barier w wychowaniu osób z uszkodzeniami słuchu*, red. K. Krakowiak i A. Multan, Lublin 2006, s. 38.

⁴ J. Bogucka, M. Kościelska, *Wychowanie i nauczanie integracyjne. Materiały dla nauczycieli i rodziców*, Warszawa 2006, s. 188.

kształtować sytuację społeczną, by otwierała przed nimi szansę jak największego w niej udziału”⁵.

Zadania grupowych zajęć logopedyczno-psychologicznych:

1. nabywanie kompetencji komunikacyjnej i społecznej,
2. doświadczanie sytuacji, w których młodzież będzie poznawała swoje możliwości oraz konfrontowała z realnymi ograniczeniami wynikającymi z uszkodzeń słuchu.

Wydaje się bowiem, że tak, jak nie sposób żyć w społeczeństwie pluralistycznym bez jasnej świadomości własnej tożsamości, tak nie sposób realizować edukacji integracyjnej bez jasnej świadomości własnych możliwości, ale też możliwości innych wokół nas. „Nabywanie tej wiedzy i tej świadomości nie może jednak prowadzić do zamykania się w sobie, przeciwnie, nabyta świadomość własnych możliwości i tych u innych powinna być drogą pełniejszego otwierania się na innych i współpracy z nimi”⁶.

Cele ogólne:

- ✓ pomoc w kształtowaniu dojrzałej osobowości:
 - poznawanie siebie: swoich możliwości, swoich zalet i wad, zainteresowań, mocnych stron, faktycznych ograniczeń;
- ✓ przeżywanie takich doświadczeń, które ułatwiają kontakty z ludźmi:
 - stwarzanie możliwości powiedzenia o swoich sukcesach, problemach, obawach, przeżyciach;
 - uczenie szukania wsparcia u innych, ale także uwrażliwianie na potrzeby innych (rola osoby biorącej i dającej);
 - uczenie odwagi pokazywania siebie w grupie i mówienia o sobie;
 - ćwiczenie umiejętności dyskusji;
 - zwiększenie krytycyzmu i przełamywania sztywnych schematów;
 - rozwijanie i utrwalanie słownictwa;
 - obserwacja funkcjonowania młodzieży w grupie.

⁵ R. J. Müller, *Słyszę — ale nie wszystko. Dziewczeta i chłopcy z uszkodzonym słuchem w szkołach masowych*, Warszawa 1997, s. 183.

⁶ M. Nowak, *Pedagogika otwarta...*, s. 244.

Program w sposób szczególny zwraca uwagę na przeżywanie w czasie zajęć takich doświadczeń, które pozwolą młodzieży na zbudowanie pozytywnego obrazu siebie i odważniejsze wchodzenie w świat.

Realizowany jest w cyklu trzyletnim (ze względu na ograniczenia w objętości publikacji, nie zostaną przedstawione zajęcia przewidziane w poszczególnych latach, stanowią one zwartą przemyślaną całość, każdy rok zakończony jest tematycznie łączącym się letnim turnusem rehabilitacyjnym).

Przykładowe tematy zajęć:

1. Poznanie swoich wad i zalet.
2. Co to znaczy dla mnie, że nie słyszę?
3. Co lubię u innych?
4. Czego nie lubię u innych?
5. Moje życiowe *credo*.
6. Jak okazywać ludziom sympatię?
7. Zachowania asertywne jako sposób chroniący przed uzależnieniami.
8. Moje plany i marzenia.
9. O przyjaźni — granice lojalności.
10. O emocjach.
11. O pozytywnym myśleniu.
12. O odpowiedzialności.
13. O tolerancji.
14. O wartościach w życiu człowieka.
15. O pozytywnym myśleniu.
16. O szkole.
17. O tolerancji.
18. Aparaty słuchowe. Czy noszenie aparatów słuchowych to obciach?
19. Po czym poznać, że chłopak interesuje się dziewczyną i odwrotnie?
20. Poznawanie i nazywanie cech określających ludzi.
21. O szczęściu.
22. Cykl tematów dotyczących własnej wartości.

Techniki i pomoce stosowane w czasie zajęć:

- rozmowa,
- rysunek,
- zabawa,
- ankieta,
- teksty,
- różnorodne materiały plastyczne i biurowe.

Treści realizowane w ramach programu „Lepiej rozumiem siebie i odważniej idę w świat”:

Treści, które zawiera program, czerpiemy:

- z rozmów z młodzieżą, np. ktoś stwierdził, że „noszenie aparatów słuchowych to obciach”;
- z rozmów z rodzicami;
- wymyślamy same;
- obserwujemy młodzież;
- z konsultacji z innymi specjalistami i nauczycielami;
- analizując to, co jest dla młodzieży aktualnie ważne, np. egzamin (podejście do niego optymistyczne lub pesymistyczne);
- korzystamy też z literatury ogólnodostępnej.

Sposób realizacji:

Treści i założenia grupowych zajęć logopedyczno-psychologicznych realizujemy poprzez np.:

- ćwiczenia w poprawnym formułowaniu wypowiedzi;
- ćwiczenia w uważnym słuchaniu;
- ćwiczenia w dawaniu uwagi i wsparcia;
- ćwiczenia umiejętności zachowań asertywnych;
- ćwiczenia w wypowiadaniu się na forum grupy;
- ćwiczenia w bronienu swojego zdania;
- ćwiczenia w wyrażaniu emocji;
- ćwiczenia w odczytywaniu komunikatów werbalnych i niewerbalnych;
- ćwiczenia reguł komunikacyjnych;

- ćwiczenia we wprowadzaniu, reguł komunikacyjnych w życiu;
- ćwiczenia w analizowaniu sytuacji społecznych;
- ćwiczenia rozbudzające zainteresowania różnymi dziedzinami życia.

Procedury postępowania:

Każde zajęcia trwają półtorej godziny i mają stałe powtarzające się elementy:

- Powitanie.
- Opowiadamy o tym, co wydarzyło się w ciągu ostatniego miesiąca.
- Zabawa.
- Część zasadnicza — realizacja określonego tematu.
- Zakończenie, omówienie wrażeń i nastroju.

Uwaga: w czasie pierwszych zajęć ustalamy zasady bycia w grupie.

Uwagi o realizacji

Zajęcia prowadzone są w roku szkolnym od października do czerwca, ostatnie zajęcia mają charakter wyjazdowy. Uczestnikami zajęć jest młodzież w wieku od 12 do 19 roku życia. „Kwalifikacja” do grupy odbywa się na początku roku szkolnego, do końca września. Udział jest dobrowolny, ale jeżeli uważamy, że korzystne dla dziecka będzie uczestnictwo w zajęciach, zachęcamy młodzież, a nawet prosimy o wsparcie rodziców. Grupy są stałe, spotkania jeden raz w miesiącu. Mimo nacisków, nie zgadzamy się na częstsze zajęcia, ponieważ nie chcemy zastępować im „normalnego środowiska”.

Kryterium przydziału do grupy jest wiek: dzieci z klas V i VI szkoły podstawowej, gimnazjum i szkół średnich.

Dbamy o to, aby zajęcia przebiegały w miłej, sympatycznej i raczej luźnej, lecz nie luzackiej atmosferze. Nie unikamy trudnych tematów, ale też nie przekazujemy młodym ludziom własnych obaw. Np. temat o szkole — nasze odczucia i obserwacje są takie, że młodzież nie zawsze czuje się dobrze w szkole; na zajęciach okazało się, że faktycznie zdarzają się przykre sytuacje, ale jest też dużo sytuacji miłych i śmiesznych, że proporcje są inaczej przez nas i przez młodzież postrzegane. Naszym celem nie jest burzenie tego schematu.

Praca w grupie jest też wytyczną do indywidualnej pracy logopedycznej, np.:

- obserwujemy w jaki sposób młody człowiek formułuje swoje wypowiedzi,
- analizujemy stronę gramatyczną, składniową i artykulatoryjną budowanych tekstów,
- obserwujemy na ile młody człowiek jest w stanie kontrolować przebieg dyskusji czy rozmowy w grupie,
- na ile zrozumiałe są wypowiedzi młodego człowieka dla pozostałych członków grupy,
- jak realizowane są elementy prozodyczne w budowanych wypowiedziach.

Spostrzegając zachowania dzieci mamy też wytyczne do indywidualnej pracy psychologicznej.

Obserwacja dzieci na zajęciach grupowych obejmuje m.in.:

- Jak dzieci percypują informacje drogą słuchową w trakcie zajęć grupowych.
- Czy mają odwagę zabierać głos na forum.
- Czy potrafią bronić swojego zdania.
- Obserwacja komunikatów niewerbalnych.
- Czy dziecko potrafi słuchać innych i jest empatyczne.
- Czy wchodzi w relacje z innymi dziećmi, czy też jest skoncentrowane na sobie.
- Czy uczestniczy w zabawach.
- Czy podąża za tematem.
- Czy rozumie dosłownie; w jakim stopniu potrafi myśleć abstrakcyjne.
- Czy ma wgląd w siebie.
- Jak ocenia siebie, swoją sytuację szkolną i co sądzi o niedosłuchu.
- Jakie mechanizmy obronne uruchamia.
- W jakim stopniu potrafi planować swoje przyszłe działania.
- Jak funkcjonuje pod względem emocjonalnym.
- Jak reaguje na niepowodzenia.

Indywidualne zajęcia logopedyczne

Uszkodzenie słuchu utrudnia młodzieży nabywanie kompetencji językowej, w okresie gimnazjum i szkoły średniej młodzież zdaje sobie sprawę z trudności wynikających z niepełnej znajomości języka, nieopanowania mowy.

Duża grupa młodzieży uczestniczy w zajęciach logopedycznych, często z większą motywacją niż w poprzednich okresach. Motywującym czynnikiem jest większa świadomość problemu, a także często środowisko słyszących rówieśników. Czasami potrzeba wynika z jakiegoś doświadczenia, np. jeden z chłopców, chcąc umówić się z dziewczyną, użył nieprawidłowego słowa zamiast proponować powiedział preferować; było to doświadczenie, które zmobilizowało go do ponownego zapisania się na zajęcia logopedyczne. Uczęszczał na nie systematycznie jeden raz w tygodniu, chociaż był już studentem.

Cel ogólny zajęć logopedycznych:

- nabywanie kompetencji językowej i komunikacyjnej.

Cele szczegółowe:

- rozwijanie słownictwa;
- doskonalenie struktur gramatycznych i składniowych w budowanych wypowiedziach;
- poznawanie związków frazeologicznych;
- poznawanie powiedzeń i przysłów;
- doskonalenie elementów prozodycznych w budowanych wypowiedziach;
- poznawanie reguł komunikacyjnych;
- doskonalenie artykulacji.

Pomoce zajęć:

- lustro;
- szpatułki, sondy, oliwki, waciki itp.;
- karty z zestawami ćwiczeń;
- poradniki np. KAMA MAKAKA Bogumiły Toczyskiej;
- ilustracje pomocnicze;

- różnorodne materiały plastyczne i biurowe;
- czasopisma;
- teksty piosenek;
- teksty występów kabaretowych.

Treści realizowane w ramach indywidualnych zajęć logopedycznych

Treści realizowane w czasie zajęć logopedycznych dostosowywane są indywidualnie dla każdego dziecka.

Sposób realizacji

Realizujemy treści poprzez następujące ćwiczenia:

- ćwiczenia w słuchaniu;
- ćwiczenia artykulacyjne;
- ćwiczenia słownikowe;
- ćwiczenia weryfikujące rozumienie tekstów;
- ćwiczenia w formułowaniu wypowiedzi tematycznych zarówno ustnych jak i pisemnych;
- ćwiczenia struktur gramatycznych i składniowych;
- ćwiczenia fonacyjno-oddechowe.

Procedura postępowania

Zajęcia odbywają się najczęściej jeden raz w tygodniu i trwają 45 minut, zaczynają się od sprawdzenia, czy zalecenia, które były podane na poprzednich zajęciach, zostały zrealizowane w domu. Obejmują następujące etapy: przygotowanie do zajęć, zajęcia właściwe, zalecenia do domu.

Uwagi o realizacji

Ćwiczenia dostosowuje się do indywidualnych potrzeb i możliwości młodego człowieka. Czas i częstotliwość spotkań ustalana jest indywidualnie. Zawieramy kontrakt z osobą zainteresowaną zajęciami. Jeżeli potrzebne jest wsparcie drugiej osoby, np. w czasie ćwiczeń artykulacyjnych, to włączamy w zajęcia rodziców. Ćwiczenia fonacyjne — warsztat Rozhin-Michałowskiej (np. wiersze Brzechwy). Pracujemy też nad stroną językową:

- cechy opisujące ludzi — szeroki zakres, np. dusigrosz, sknera itp.

- rozpoznawanie i nazywanie emocji z różnymi jej odcieniami, np. zażenowany, zdruzgotany lub przeżywa euforię itp.

Turnusy rehabilitacyjne

Nieodłączną formą naszej pracy z młodzieżą są rajdy, wycieczki i turnusy rehabilitacyjne. Te ostatnie odbywają się każdego roku w wakacje. Młodzież chętnie uczestniczy w tych turnusach, ma okazję bliższego poznania się, zaprzyjaźnienia, „pobycia razem”, „nabrania sił”. Na turnusach prowadzone są zajęcia, jest to też okazja do poruszania trudnych tematów, np. „Jak żyje się z aparatami słuchowymi?” Temat ten omawialiśmy przez cały tydzień codziennie. Jest to okres wakacji, więc staramy się też odpocząć. Na jednym z turnusów młodzież sama zorganizowała turniej piłki siatkowej. Na każdym turnusie prowadzony jest też konkurs językowy — zmagania odbywają się w grupach, budzą wiele emocji. Staramy się każdego roku poznać inny rejon Polski. Preferencje są podzielone. Przez jedną grupę mile są widziane wyjazdy w góry — jest dość ambitna grupa wspinaczy górskich. Również duża jest grupa zwolenników wyjazdów nad morze. Zawsze na turnusach zajęcia poznawcze dotyczą regionu, w którym aktualnie jesteśmy. Bycie „wśród swoich” uczy otwartości w kontaktach, daje pozytywne doświadczenia, które są bazą do nawiązywania nowych satysfakcjonujących kontaktów towarzyskich. Swobodna wymiana poglądów na różne ważne tematy, np. „Jak przetrwać w szkole”, jest najlepszym doświadczeniem terapeutycznym.

Grupa jest najczęściej zróżnicowana wiekowo. Są gimnazjaliści, licealiści. Zdarza się, że udzielają młodszym wskazówek lub mówią, np. jak jest w liceum, co trzeba zrobić, aby mieć w szkole kolegów itp.

Od lat organizowane są dla młodzieży rajdy i wycieczki. Te imprezy są integracyjne, bo młodzież zaprasza na nie swoich słyszących rówieśników. Rajd lub wycieczka ma zawsze jakieś hasło. Dzięki tym „wyjściom” znamy dobrze historię najbliższej okolicy i nie tylko. Młodzież nauczyła się również pisać sprawozdania, bo jest to stały element dokumentowania rajdów i wycieczek.

Utrzymujemy systematyczne kontakty z gimnazjami i szkołami ponadgimnazjalnymi, w których uczy się młodzież niesłysząca i niedosłysząca. Jeżeli jest taka potrzeba organizujemy warsztat pt. „O czym powinien wiedzieć nauczyciel mający w swojej klasie ucznia z uszkodzonym słuchem”. Warsztaty

obowiązkowo odbywają się w liceach integracyjnych. Wizyta w szkołach jest niezbędna, ponieważ wiedza nauczycieli na temat specyficznych trudności ucznia z wadą słuchu jest zwykle niewielka, zwłaszcza w liceum. Młodzież licealna to osoby najczęściej zdolne w kontakcie słownym. W pojęciu nauczycieli niczym nie różnią się od swoich słyszających rówieśników. Nauczyciele języków obcych jako standard dużą część lekcji przeznaczają na odsłuchiwanie z kaset i dziwią się, dlaczego niesłyszący uczeń tego nie słyszy — przecież dobrze mówi i ma aparaty.

Grupa młodzieży często w dalszym ciągu uczęszcza na zajęcia logopedyczne. Jeżeli jest taka konieczność, to korzysta z opieki psychologa.

Aby zobrazować efekty naszych działań przedstawię historię Anety: Aneta ma 19 lat, w tym roku zdaje maturę, mimo licznych zajęć zapisała się już na grupowe zajęcia logopedyczno-psychologiczne, w dalszym ciągu uczestniczy również w zajęciach logopedycznych (obejmują one pracę nad frazeologią, rozumieniem przysłów, powiedzeń...). Aneta jest osobą z głębokim prelingwalnym ubytkiem słuchu, wcześniej otrzymała aparaty słuchowe, dzięki systematycznej pracy udało jej się opanować system językowy w stopniu pozwalającym na naukę w środowisku słyszających rówieśników. Udział w programie rozpoczęła w pierwszej klasie gimnazjum. W szkole uzyskiwała dobre oceny i nie sprawiała problemów natury wychowawczej. Była wyjątkowo cicha i spokojna, a jednak logopeda prowadzący był zaniepokojony, ponieważ Aneta nadmiernie wycofywała się z kontaktów z rówieśnikami i nie wykorzystywała w praktyce swoich potencjalnych możliwości. Rozwój języka przebiegał dobrze, a mimo tego Aneta ma dużą niepewność w kontaktach językowych. Po konsultacji z logopedą, rozmowie z Anetą i jej matką oraz dokładnym przeanalizowaniu dotychczasowego rozwoju dziewczynki zaproponowałyśmy Anecie udział w grupowych zajęciach logopedyczno-psychologicznych organizowanych w naszej Poradni dla młodzieży z uszkodzeniami słuchu.

Udział w zajęciach grupowych był dla Anety okazją do rozwijania sprawności komunikacyjnych oraz szansą na pozytywne kształtowanie własnej tożsamości w myśl zasady, która przyświeca naszej pracy w poradni — „Jestem niesłyszający, niedosłyszający, ale mogę szczęśliwie żyć i realizować własne cele”.

„Wraz z akceptującym dostrzeżeniem sensu swojej kondycji życiowej człowiek niepełnosprawny przezwycięża stereotyp potocznego myślenia, łączący

dobrze zdrowie i szczęśliwe czy sensowne życie w nierozzerwalną i konieczną jedność⁷. Problemy w funkcjonowaniu osobowym oraz w relacjach z innymi zaczęły nasilać się u Anety w okresie dojrzewania, czyli na etapie nauczania gimnazjalnego. Dziewczynka zaczęła się powoli, ale systematycznie oddalać od swoich kolegów i koleżanek w klasie. Zawsze była grzeczna i wyjątkowo uczynna. Pomimo stosunkowo dobrej sprawności językowej i czytelnej artykulacji, nie potrafiła jednak zainicjować swobodnej rozmowy, rzadko w ogóle wypowiadała się, a jej aktywność ograniczała się głównie do pracowitego odrabiania lekcji. Ponieważ uzyskiwała w szkole dobre oceny i czerpała z tego pewną satysfakcję, łatwiejsze dla niej było pozostawanie przy starych, smutnych co prawda, ale sprawdzonych schematach funkcjonowania. W takim jednak wypadku prognozy dotyczące jej dalszego rozwoju nie byłyby jednak pomyślne. Zachodziła obawa, że dziewczynka może nigdy nie wykorzystać swoich potencjalnych możliwości i pomimo sukcesu w terapii języka pozostanie niepełnosprawna w sensie społecznym. „W okresie dorastania potrzeba przynależności do grupy to jedna z ważniejszych potrzeb ucznia”⁸. Anecie groziło niedostosowanie się do świata zewnętrznego oraz samotność. Mądra postawa matki, jak również stanowczość osób prowadzących terapię Anety w Poradni spowodowały jednak, że pomimo obaw dziewczynka zgłosiła się na zajęcia. Wyraźnie brakowało jej treningu swobodnej rozmowy, dlatego początkowo głównie słuchała, a zanim sformułowała własną wypowiedź konsultowała ją z obecnym na zajęciach logopedą. Mówiła cicho i niepewnie. Była napięta, nie uśmiechała się. Ciągłe powtarzała pytania typu: „Czy to dobrze?“, „Czy można tak powiedzieć?“ Była zaskoczona tematyką kolejnych zajęć. Zawsze przygotowywała się do odpowiedzi w szkole, jak jednak przygotować się wcześniej do pytań nietypowych, dotyczących np. własnego samopoczucia czy własnych przekonań na temat różnych aspektów życia? Na pierwszych zajęciach Aneta musiała być stale wspierana słowami typu: „każda odpowiedź będzie dobra; powiedz, jakie jest twoje własne zdanie na ten temat“.

Dziewczynka nabierała odwagi w wyrażaniu własnych myśli oraz doświadczała tego, że inni słuchają jej z uwagą i zaciekawieniem. Stopniowo

⁷ W. Chudy, *Wartości i świat...*, s. 30.

⁸ K. Sawicka, *Socjoterapia*, Warszawa 1999, s. 73

budziła się jej refleksyjność, a swobodna, bezpieczna i życzliwa atmosfera sprzyjała rozwijaniu kreatywności w gestach i słowach.

Wzbożona o pozytywne doświadczenia z zajęć, licznych rajdów i wycieczek oraz z turnusu wakacyjnego, odważniej rozpoczęła naukę w szkole średniej. Tu znacznie szybciej odnalazła swoje miejsce. Nie pozostaje już poza nawiasem życia klasy. Nie jest gwiazdą socjometryczną, bo jej osobowość nie ma w sobie nic z gwiazdorstwa. Nadal jest grzeczna i pracowita, ma niedosłyszających przyjaciół, ale potrafi też rozmawiać ze słyszającymi rówieśnikami i jest lubiana w klasie. Dobre stopnie są dla niej ważnym, ale nie jedynym celem bycia w szkole. Znacznie częściej się uśmiecha i żartuje. Aneta nadal uczestniczy w zajęciach grupowych i nadal potrzebuje okresowego wsparcia. Jest jednak obecnie znacznie bardziej dojrzała i ma własne siły do tego, aby radzić sobie z rzeczywistością.

Bibliografia

J. Bogucka, M. Kościelska, *Wychowanie i nauczanie integracyjne. Materiały dla nauczycieli i rodziców*, Warszawa 2006.

W. Chudy, *Wartości i świat ludzi niepełnosprawnych (Przyczynek do aksjologii osób niesłyszających)*, w: *Nie głos, ale słowo... Przekraczanie barier w wychowaniu osób z uszkodzeniami słuchu*, red. K. Krakowiak i A. Multan, Lublin 2006.

R. J. Müller, *Słyszę — ale nie wszystko. Dziewczęta i chłopcy z uszkodzonym słuchem w szkołach masowych*, Warszawa 1997.

M. Nowak, *Pedagogika otwarta wobec niesłyszających. Antropologiczno-pedagogiczny aspekt niepełnosprawności*, w: *Nie głos, ale słowo... Przekraczanie barier w wychowaniu osób z uszkodzeniami słuchu*, red. K. Krakowiak i A. Multan, Lublin 1995.

K. Sawicka, *Socjoterapia*, Warszawa 1999, s. 73